

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

**Циклова комісія соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної
підготовки**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Конституційне право»

**обов'язкових компонент освітньо-професійної програми першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти**

Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів

**за темою 6 - Основи конституційно-правового статусу національних
меншин у сучасних державах**

Харків 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 26.09.22 № 9

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 19.09.22 № 2

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 23.09.22 № 9

Розглянуто на засіданні циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, протокол від 14.09.2022 № 4

Розробники: викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, спеціаліст вищої категорії Хомяк О.В.

Рецензенти:

1. Викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки КЛК ХНУВС, к.пед.н., доктор філософії, спеціаліст вищої категорії, Кірюхіна М.В. .
2. Доцент кафедри юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського кандидат юридичних наук Латишева В.В.

План лекції:

1. Титульна нація і національні меншини в сучасних державах.
2. Правовий статус мов у сучасних державах.
3. Національно-культурна та національно-територіальна автономії: поняття, зміст, відмінності.

Рекомендована література

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про вибори Президента України: Закон України від 5 березня 1999 р. № 474-XIV (в ред. Закону від 18 березня 2004 р. № 1630-IV). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1630-15>
3. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>
4. Веніславський Ф.В. Конституційне право України в схемах і таблицях: навч. посіб. для студ. юрид. вузів та фак. Харків: Право, 2014. 376 с.
5. Державне право зарубіжних країн. Особлива частина: навч. посіб. / Л.Д. Варунц, А.В. Войціховський, Т.І. Гудзь та ін. Харків: ХНУВС, 2011. 292 с.
6. Закоморна, К.О. Державне (конституційне) право зарубіжних країн (навчальні матеріали та схеми): посіб. для підгот. до іспитів. Харків: Право, 2016. 278 с.
7. Коломієць Ю.М. Державне право зарубіжних країн. Загальна частина: навч. посібник. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 211 с.
8. Конституції зарубіжних країн: Навч. посіб. / Авт.-упоряд.: В.О. Серьогін, Ю.М. Коломієць, О.В. Марцеляк та ін. / За заг. ред. В.О. Серьогіна. Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. 664 с.
9. Конституційне право України: посіб. для підгот. до іспитів / Ю.Г. Барабаш, Т.М. Слінько, Л.І. Летнянчин та ін. Харків: Право, 2016. 345 с.
10. Конституційне право України: посіб. для підгот. до іспитів. Харків: Право, 2017. 369 с.
11. Конституційне право України: посіб. для підготовки до іспитів / Ю.Г. Барабаш, Л.К. Байрачна, І.І. Дахова та ін. Харків: Право, 2015. 328 с.
12. Конституційне право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.
13. Нестерович В.Ф. Практикум з Конституційного права України. Київ: Ліра-К, 2018. 639 с.
14. Федоренко В.Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 615 с.

15. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Допоміжна:

1. Авксентьєва Т. Інститут Президента України як фактор політичної стабільності та загальнонаціонального порозуміння // Інститут Президента України в системі державної влади України: матер. наук. конф. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014.

2. Батанов О.Б. Інавгурація президента як інститут конституційного права: аксіологічні та онтологічні засади. *Часопис Київського ун-ту права*. 2011. № 4. С. 114-119.

3. Бруслик О.Ю. Конституційно-правова трансформація британської монархії в новітню епоху Єлизавети II (стаття друга). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3(86). С. 254-265.

4. Варунц Л.Д. Особливості конституційно-правового статусу глави держави у Канаді. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 28-31.

5. Задорожня Г.В., Задорожний Б.Ю. Нормотворча компетенція глави держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2017. Вип. 42. С. 40-43.

6. Конституційні аспекти розподілу повноважень у системі вищих органів державної влади України. Київ: НІСД, 2015. 27 с.

7. Ленігевич Б. Вплив Інституту Президентства на ефективність діяльності органів влади. *Науковий вісник*. 2016. Вип. 16/17 «ДЕМОКРАТИЧНЕ ВРЯДУВАННЯ». URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk16/fail/Lenigevych.pdf

8. Ленігевич Б.В. Взаємодія інституту президентства та органів державної влади. *Державноуправлінські студії*. 2017. № 1. С. 1-4.

9. Манюк П.Т. Право вето Президента України у контексті правової охорони Конституції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–2. С. 87-89.

10. Мартинюк Р. Інститут імпідменту в Україні: вади вітчизняної моделі. *Право України*. 2008. № 2. С. 105-108.

11. Мартинюк Р. Компетенційний дуалізм виконавчої влади: державно-правовий досвід П'ятої Французької Республіки та України. *Право України*. 2011. № 1. С. 200-209.

12. Мартинюк Р. С. Конституційно-правовий статус Президента України та Кабінету Міністрів України: пошук оптимальної моделі компетенційних взаємозв'язків. *Публічне право*. 2016. № 4 (24). С. 66-75.

13. Олесків І. Становлення в Україні інституту президентства. *Юридична Україна*. 2006. № 3. С. 23-26.

14. Перерва Ю.М. Еволюція законодавчого процесу: зарубіжний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 11. С. 18-22.

15.Рудик П. Конституційно-правовий статус Президента України в умовах парламентсько-президентської республіки. *Віче*. 2014. № 20. URL: <http://www.viche.info/journal/4404>.

16.Серьогіна С. Г. Теоретично-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні: Монографія. Харків: Ксилон, 2001.

17.Скрипнюк О., Федоренко В. Правотворчість Президента України та її нормо-проектне забезпечення: питання теорії і практики. *Право України*. 2011. № 2. С. 168-180.

18.Скрипнюк О., Федоренко В. Правотворчість Президента України та її нормо-проектне забезпечення: питання теорії і практики. *Право України*. 2011. № 3. С. 175-187.

19.Сухонос В. В. (мол.) Імпічмент як спосіб припинення повноважень глави держави: конституційний та політико-правовий аспекти. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 1. С. 3-6. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuabs_2014_1_3

20.Сухонос В.В. (мол.) Вплив інституту глави держави на монархічну форму правління. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2013. №1(7). С. 1-14.

21.Цимбалістий Т. Інститут імпічменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 2. С. 51-55. URL: <http://appj.tneu.edu.ua/index.php/appj/article/view/138>.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. <http://portal.rada.gov.ua/> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
2. <http://www.ac-rada.gov.ua> – офіційний сайт Рахункової палати України.
3. <http://www.ccu.gov.ua> – офіційний сайт Конституційного Суду України.
4. <http://www.kmu.gov.ua/control/> – єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.
5. <http://www.ombudsman.kiev.ua> – офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України.
6. <http://www.president.gov.ua/> – офіційне інтернет-представництво Президента України.
7. <http://www.rainbow.gov.ua> – офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України.

Текст лекції

1. Титульна нація і національні меншини в сучасних державах.

Питання становлення конституційно-правового статусу національних меншин для України особливо актуальне тому, що наша країна є унітарною державою з багатонаціональним складом населення, на території якої проживають, за переписом 2001 р., 130 національностей. Українці становлять 77,8%, росіяни – 17,3%; далі йдуть білоруси (0,5%), молдовани (0,5%),

кримські татари (0,5%), болгари (0,4%), угорці, румуни та поляки (по 0,3%), євреї (0,2%) та інші .

Під егідою ООН і в межах її спеціалізованих установ та з ініціативи Ради Європи держави ухвалили низку універсальних і регіональних конвенцій, які передбачають захисні заходи щодо таких груп меншин у різних сферах правовідносин. Жоден із текстів цих універсальних та регіональних міжнародних документів, навіть Загальний коментар Комітету з питань прав людини стосовно ст. 27 Пакту про громадянські та політичні права (власне, єдиної спеціальної універсальної міжнародно-правової норми щодо захисту прав меншин), не містить визначення категорій меншин, чиї права вони захищають, а так само й універсального визначення для всіх зазначених груп осіб. Ситуація, за якої держави ухвалюють міжнародно-правові норми без загальноприйнятого визначення поняття їх адресатів вкрай негативно позначається як на їх імплементації на національному рівні, так і ефективності діяльності відповідних міжнародних інституційних механізмів. Багато сучасних науковців, пропонують своє визначення сутності поняття «національна меншина» як специфічної соціальної групи осіб, які є громадянами даної держави, постійно й тривалий час проживають на її території, є менш чисельними за титульний етнос, характеризуються комплексом специфічних етнічних, мовних, культурних, релігійних та інших ознак, виявляють почуття національного самоусвідомлення та постійне прагнення до самоідентифікації.

Бачимо, що до визначення поняття національної меншини додано постійне проживання на території України (ценз осілості), вказівка на чисельність етносу та комплекс відповідних ознак. Проте, ми не маємо змоги погодитися з деякими з цих додавань. По-перше, ценз осілості є незастосовним, наприклад, щодо циганкочівників, які, проте, є національною меншиною. По-друге, визначення національної меншини за релігійною ознакою є, на наш погляд, неприйнятним у державі, в якій церква є інститутом, відділеним від держави. Громадянин має повне право відчувати себе частиною певної етнічної спільності, проте не розділяти релігійних поглядів етносу (наприклад, бути євреєм, але не сповідувати іудаїзм). Статтею 3 Закону України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 року було визначено, що до національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою . Це свідчить про те, що більшість критеріїв, які є основними для визначення національних меншин у багатьох країнах світу (чисельність, термін проживання на території держави) не є визначальними в Україні, і це вірно.

Рада Європи впродовж більш ніж п'ятдесяти років переймається питанням про становище національних меншин. Ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основних свобод проголошує: «Здійснення прав і свобод, викладених у цій Конвенції, гарантується без будь-якої дискримінації за ознаками статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, національного або соціального походження, належності до національних меншин». Правовий

статус національної меншини - це сукупність юридичних чинників, які сприяють збереженню її національної самобутності, зумовлюють її існування, безпосередньо і суттєво впливають на подальший розвиток національної меншини як усталеної соціальної спільноти, що склалася історично.

Без всякого сумніву, найважливішою гарантією прав національних меншин – є їх нормативно правове закріплення. На сьогоднішній день в Україні це питання регулюється спеціальним ЗУ «Про національні меншини», Конституцією та рядом міжнародних договорів та угод.

2. Правовий статус мов у сучасних державах.

Окремо слід звернути увагу на правові норми, що регулюють важливе у наш час мовне питання. На проведення виваженої і толерантної мовної політики та досягнення міжнаціональної злагоди в українському суспільстві направлені статті 10, 11 та 53 Конституції України, в яких встановлюються правовий режим мов національних меншин та закріплюються мовні права даного суб'єкта конституційних відносин. Також діє ЗУ «Про засади державної мовної політики», до якого впродовж останніх років вносились численні зміни, перш за все у зв'язку з асиміляцією українського населення, а також тому, що співвідношення українськомовної та російськомовної частин населення не відповідає реальному співвідношенню українців і росіян на території України, що викликає безліч конфліктів та проблемних ситуацій.

До того ж внаслідок відсутності фронтального соціологічного дослідження території України більш-менш точний кількісний розподіл населення за мовною ознакою не відомий.

3. Національно-культурна та національно-територіальна автономії: поняття, зміст, відмінності.

Основними формами реалізації прав національних меншин в Україні на загальнодержавному рівні є індивідуальна та колективна.

Індивідуальна форма реалізації прав національних меншин – це реалізація окремою особою з числа національної меншини прав, що стосуються її особисто і відносно себе.

Щодо колективної форми реалізації прав, то вона здійснюється особами з числа національних меншин шляхом їх участі у громадських та інших неурядових організаціях, створених за національною ознакою, релігійних об'єднаннях, та участю в управлінні загальнодержавними справами.

Визначальним серед прав особи у сфері національнокультурного розвитку є право національно-етнічної самоідентифікації, адже для кожної людини є природним ототожнення себе з певною національно-етнічною спільнотою.

Громадяни України, які належать до національних меншин, мають право вільно обирати та відновлювати національність. Такий вибір не повинен зумовлювати ніяких негативних наслідків. При здійсненні цього права не допускається примушення громадян у будь-якій формі до відмови від своєї національності. Таке право закріплене в українському законодавстві з огляду на нашу історію, коли сотні тисяч громадян з різних причин змушені були приховувати свою національну належність або ж зовсім відмовлятися від неї.

Необхідність визнання за національними меншинами права на збереження життєвого середовища у місцях їх історичного й сучасного розселення зумовлено передусім практикою примусового виселення цілих народів, яка також мала місце в нашій історії. Так, у 1939 р. були ліквідовані усі сім німецьких національних районів на території України і якщо у 1926 р. в Україні мешкали 624,9 тисячі німців, то за переписом 1959 р. уже не було жодного німця. У 1944 р. із Криму було виселено все кримськотатарське населення, яке споконвіку проживало на півострові. Питання про повернення на територію України представників депортованих народів вирішуються відповідними законодавчими актами та договорами України з іншими державами.

Шляхом отримання національно-культурної автономії, національні меншини отримують можливості для збереження власної етнокультурної специфіки – користуватися своєю мовою в особистому і публічному житті, створювати асоціації і товариства, використовувати національну символіку, відзначати національні свята, підтримувати контакти з представниками інших етнічних груп на території країни і за кордоном. Регіональна автономія допускає надання певних прав адміністративно-територіальним одиницям, правове становище яких регулюється спеціальним законодавством країни.

Однак, дієвість даної форми обмежена, оскільки вона може бути застосована лише за умови компактного проживання меншини та її переваги на даній території. Лише 47,7 % представників національних меншин, які мають свою автономію, проживають у межах своїх автономних утворень. Для прикладу можна навести Іспанію, Великобританію, а також Україну. Надаючи національним меншинам можливості самостійного вирішення не тільки суто культурних, але і економічних, політичних, соціальних проблем, регіональна автономія може бути ефективною за умови дотримання принципів і норм функціонування правової держави, достатнього рівня політичної культури, гарантування прав людини. Нарешті, остання форма – участь осіб, що належать до національних меншин, на рівні недискримінаційній основі в представницьких та інших органах державної влади та місцевого самоврядування. Деякі вчені вважають найбільш перспективною організаційно-правовою формою реалізації прав національних меншин в Україні є національно-культурна автономія, яка має значний потенціал розвитку і реальну можливість виходу на якісно новий рівень. Розвиток законодавства України про національнокультурну автономію відповідно до її новітніх зарубіжних моделей сприятиме суттєвому вдосконаленню умов реалізації прав національних меншин в Україні. Проте, ми не погоджуємося із цим твердженням. Досвід РФ свідчить про те, що надання автономії подекуди спричиняє конфлікти на расово-національному ґрунті, оскільки багато етнічних росіян вважають, що представники національних меншин не повинні перетинати кордонів своєї автономії. Це створює своєрідні «гетто» для національних меншин, чого демократичні країни повинні всіляко уникати. Натомість, державі, на нашу думку, слід гарантувати захист прав національних меншин та їх представників на території всієї України. І однією

з прогресивних тенденцій у цій сфері можна вважати децентралізацію управління – розподіл функцій у системі влади, за яким значна частина тих із них, що належать державним інституціям, передається органам місцевого самоврядування.